

Introductie

In het Fitzwilliam Virginal Book is de fantasie, in tegenstelling tot veel andere composities, ongedateerd. Enkele aanwijzingen wijzen op een ontstaan in het midden van de jaren zestig van de zestiende eeuw. De opvallende proportionele maatwisselingen zijn ook te vinden in enkele andere composities: in het eerste ‚Felix Namque‘ van Thomas Tallis en in ‚Clarifica me‘ van Byrd. Daarnaast zijn er een aantal opvallende gelijkenissen met het tweede ‚Felix Namque, van Tallis, die in het Fitzwilliam Virginal Book voorzien is van het jaartal 1564.¹ Vermoedelijk is de fantasie dan ook een relatief vroeg werk, uit de periode dat hij organist en koorleider was van Lincoln Cathedral.

Het Fitzwilliam Virginal Book, dat composities uit de periode van ca. 1562-1612 bevat, staat in tijd dichterbij dan Tomkins manuscript, waarin composities tot uit 1654 zijn opgenomen. Deze lijkt in de toepassing van voortekens dan ook iets moderner te zijn, het manuscript is immers een volle generatie jonger. Toch staat Thomas Tomkins (1572-1656) bekend als een student van Byrd. Dit is met name gebaseerd op een aanhef boven een van zijn liederen, waarin hij Byrd zijn ‚ancient & much reverenced master‘ noemt. Inderdaad zijn invloeden van Byrd in zijn muziek aanwijsbaar, maar dit geldt voor de meeste muziek van Engelse componisten van de generatie na Byrd. De levensloop van Tomkins suggereert dat hij hoogstens van 1594-1596 les heeft kunnen hebben van Byrd.² Het is daarom niet ondenkbaar dat Tomkins‘ uitspraak slechts als eerbetoon bedoeld is.

Zoals de meeste manuscripten met klaviermuziek uit deze periode, uitzonderingen zijn bijvoorbeeld ‚Elizabeth Rogers hir virginall booke‘ en de ‚Parthenia‘, noemt het Fitzwilliam Virginal Book, een titel uit de negentiende eeuw, net als Tomkins geen instrument. De fantasie is dan ook niet voorbehouden aan het virginaal, maar komt op veel toetsinstrumenten tot zijn recht.

Het Fitzwilliam Virginal Book³

In het Fitzwilliam Museum, dat in 1816 werd opgericht uit de nalatenschap van Richard FitzWilliam (1745-1816), is onder catalogusnummer MS 168 een prachtig vormgegeven manuscript te vinden, dat bijna driehonderd composities bevat van uiteenlopende Engelse componisten als Bull, Byrd, Philips en Morley. Ook zijn enkele buitenlandse composities opgenomen, waaronder toccata’s van Picchi en Sweelinck. Wie de scribe is, is niet met zekerheid vast te stellen. Vanouds is de naam van Francis Tregian the Younger (1574-1618) genoemd, die het manuscript in de beruchte Fleet Prison zou vervaardigd hebben. Dit is later door diverse wetenschappers in twijfel getrokken, maar een overtuigend alternatief is er nog niet.

Wanneer we naar de inhoud en de notatie van het manuscript kijken, dan valt op hoe duidelijk en verzorgd het geheel is. In de fantasie van Byrd zijn praktisch geen verbeteringen en vlekken te vinden en de benaming is heel precies. De fantasie is genoteerd op notenbalken van zes lijnen. Opvallende kenmerken zijn dat de handverdeling vaak precies is aangegeven, door de noten naar de andere balk

¹ zie: John Harley, *William Byrd. Gentleman of the Chapel Royal*. (Aldershot 1997) 202-203.

² Harley, 364-365.

³ Gebruik is gemaakt van *The music collections of the Cambridge libraries* (microfilm, Woodbridge, Conn, Research publications, 1991).

I Fantasie in a

Fitzwilliam Virginal Book & Paris 1122

William Byrd

Musical notation for measures 1-3. The piece is in G major (one sharp) and 3/4 time. The right hand features a melodic line with eighth and sixteenth notes, while the left hand provides a harmonic accompaniment with chords and moving bass lines.

Musical notation for measures 4-6. The right hand continues the melodic development with some chromaticism, and the left hand maintains a steady accompaniment.

Musical notation for measures 7-8. A large pink watermark reading "DEMO PAGINA" is overlaid across the middle of the page, partially obscuring the notes in this system.

Musical notation for measures 9-11. The right hand shows a sequence of chords and moving lines, with the left hand providing a consistent accompaniment.

Musical notation for measures 12-14. The right hand features a more active melodic line with sixteenth notes, and the left hand continues with its accompaniment.

Musical notation for measures 15-17. The right hand has a prominent sixteenth-note passage, and the left hand concludes the section with a series of chords.

III Fantasie in a

Paris 1122

William Byrd

Musical notation for measures 1-3. The right hand features a melodic line with eighth and sixteenth notes, while the left hand provides a steady bass accompaniment.

Musical notation for measures 4-6. Measure 4 is marked with a '4'. The right hand continues with a melodic line, and the left hand has a more active bass line.

Musical notation for measures 7-10. Measure 7 is marked with a '7'. The right hand has a melodic line with some rests, and the left hand has a complex bass line.

Musical notation for measures 11-13. Measure 11 is marked with an '11'. The right hand has a melodic line, and the left hand has a complex bass line.

Musical notation for measures 14-15. Measure 14 is marked with a '14'. The right hand has a melodic line, and the left hand has a complex bass line.

Musical notation for measures 16-17. Measure 16 is marked with a '16'. The right hand has a melodic line, and the left hand has a complex bass line.

Musical notation for measures 18-19. Measure 18 is marked with an '18'. The right hand has a melodic line, and the left hand has a complex bass line.

Musical notation for measures 20-22. Measure 20 is marked with a '20'. The right hand has a melodic line, and the left hand has a complex bass line.

DEMOPAGINA

gepunteerde hele noot g+d+g; 153.s.5 Ftz: f#; 155.s.6 Ftz: triller zes vierenzestigste noten, T: triller acht zestiende noten; 155.t T: hele noot b, gevolgd door halve noot b, gevolgd door halve noot b; 156.s.1 Ftz: rust. T: hele noot a; 156.a.1. T: kwartnoot c#; 156.b.1 T: gepunteerde kwartnoot a;

159.rh T: 161.s Ftz: 164.lh T: hele (niet-overgebonden) noot a+a; 165.s.8 T: laatste twee zestienden genoteerd als kwartnoten.

II Fitzwilliam Virginal Book

Trillers worden in het Fitzwilliam Virginal Book standaard in vierenzestigsten genoteerd. Hier is echter voor een notatie gekozen die overeenkomt met de duur in de maat.

3.s.4 d#; 6.s.7 c vermoedelijk tertsverschrijving (zie kop thema); 12.8 Stemvoering verduidelijkt; 13.t. 2 g; 27.b.5 rust; 46.t.1 rust; 76.s.4 g#, # hoort wellicht bij 74.s.3; 93.rh.3 c+e+a; 95.rh.3 c+e+a; 102 – 159 In zwarte mensurale notatie: een zwarte noot zonder stok heeft een lengte van twee kwartnoten, een halve noot de lengte van drie kwartnoten, een hele noot de lengte van negen kwartnoten; 101.1 bijschrift triool; 160.s.1 rust.

III Paris 1122

3.s.8 fis; 6.t.5 Hele rust; 9.t.1 halve noot e; 21.t.1,5 + 23.a.1,5 + 24.a.1, 5 Hele rust; 30.b.3 d + f, d zeer licht doorgehaald; 34.lh.5 e+ g; 38.lh.5 kwartnoot f+c+f; 39.lh.5 kwartnoot g+d+g; 65-101 In zwarte mensurale notatie: een zwarte noot zonder poot heeft een lengte van twee kwartnoten, een halve noot de lengte van drie kwartnoten, een hele noot de lengte van negen kwartnoten; 68.1 halve maatstreep; 71.a.3 a op onderste balk; 72.a.7 + 73.a.4 + 74.a.10 hele rust; 74.lh.12 f+a+c a is vermoedelijk een verbetering van c; 75.lh.4 c+a+c, a is vermoedelijk een verbetering van c; 75 – 80 rh alla breve, lh blijft in prolatio maior; 79.lh duolen; 80.t.11 d, vermoedelijk tertsverschrijving; 81 Verhouding aangegeven met 9:2; 82.lh.1-9 alla breve in triool, daarna prolatio maior; 86.s.7,8 c op tel 8; 86.rh.10 alla breve; 91.lh alla breve, triolen; 93.b.1 rust, vermoedelijk vergeten; 97.s.9 triller in zestienden; 99.lh.9 a+c+e+g, vermoedelijk tertsverschrijving; 102.t.4 + 103.s.4,8 + 104.t.4 Triller in 32sten, slechts zes noten; 104.s.12 Laatste zestienden genoteerd als kwartnoten, impliceert, mede door versieringen, ritenuto.